

*აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის
საქვეუწყებო დაწესებულება-საარქივო სამმართველო*

*Sub-department of Ajara Autonomous Republic Government-
Archives Administration*

ISSN 2233-3541

ა რ ხ ე ი ე ნ ი

A R C H E I O N

XIII

თბილისი 2017 Tbilisi

სარედაქციო საბჭოს თავმჯდომარე: მაია ივანიშვილი

რედაქტორი: თამაზ ფუტკარაძე

სარედაქციო საბჭო:

თეონა იაშვილი (თბილისი), ანზორ თხილაიშვილი, ელგუჯა გოგიბერიძე, ელგუჯა ჩაგანავა, მაია რურუა, ფრიდონ ქარდავა, ნატო ქიქავა, ოთარ გოგოლიშვილი (ბათუმი), მერაბ კეზევაძე (ქუთაისი)

Maia Ivanishvili– chairman of editorial board

Tamaz Putkaradze - editor

Editorial Board:

Teona Iashvili (Tbilisi), Anzor Tkhilaishvili, Elguja Gogiberidze, Elguja Chaganava, Maia Rurua, Fridon Kardava, Nato Kikava, Otar Gogolishvili (Batumi), Merab Kezevadze (Kutaisi).

კრებულში გამოთქმული მოსაზრებები ეკუთვნით ავტორებს და შესაძლოა არ ასახავდეს სარედაქციო საბჭოს შეხედულებებს.

ავტორების სტილი დაცულია.

Any opinion expressed in the book belongs to the author and may not reflect the view of the editorial board.

Authors' style reserved

აჭარის საარქივო სამმართველო, ტელეფონი: 27 52 10

ვებ გვერდი: <http://adjara.gov.ge/branches/default.aspx?gid=2>

გამომცემლობა „**უნივერსალი**“, 2017

თბილისი, 0179, ი. ჭავჭავაძის გამზ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge; universal505@ymail.com

**აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის საქვეუწყებო
დაწესებულება - საარქივო სამმართველოს და ტერიტორიული ორგანო
არქივების მიერ 2016 წელს გაწეული მუშაობის
ა ნ ბ ა რ ი შ ი**

არქივი მუდამ იყო, არის და იქნება უმნიშვნელოვანესი დაწესებულება, **ერის დოკუმენტური მემკვიდრეობა**, რომელიც დამაჯერებლად და დასაბუთებულად იძლევა ისტორიული წარსულის შესწავლის შესაძლებლობას. ამიტომაცაა, რომ ამ ფასდაუდებელ სიმდიდრეს მუდმივად ესაჭიროება მოვლა-პატრონობა და მზრუნველობა. ეს ადვილად განხორციელებადია, თუკი არქივის თანამშრომლები, რომლებსაც მინდობილი აქვთ დოკუმენტების დაცვა-პატრონობა, ყოველწლიურად პასუხისმგებლობითა და პროფესიონალურად შეასრულებენ მათზე დაკისრებულ მოვლეობებს.

აჭარის არ საარქივო სამმართველოს არქივში მიმდინარეობს დაუდალავი მუშაობა და ზრუნვა ერის საგანძურის დაცვისა და მოვლა-პატრონობისათვის, ნოვაციების დანერგვისათვის, ავბედობის ჟამს მსოფლიოს სხვა და სხვა ქვეყნებში გაფანტული საქმეების მოძიებისა და ჩამოტანისათვის. ანგარიშში, მშრალი ციფრების მიღმა ჩანს არქივისტების უდიდესი შრომა, ენერგია და სიყვარული, რომლის გარეშეც შეუძლებელია დასახული ამოცანების წარმატებით განხორციელება.

წარმოგიდგენთ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის საქვეუწყებო დაწესებულება - საარქივო სამმართველოს და ტერიტორიულ ორგანო არქივების მიერ 2016 წელს ჩატარებული მუშაობის შედეგებს.

2016 წელს შესრულდა:

1. საქმეთა ყდაში ჩასმა-ჩაკერება:

№ რ/გ	სამმართველო, ტერიტორიული ორგანოს არქივები	გვერდი	შესრულება	%
1	სამმართველო,	10 000	21089	210
2	ქობულეთის არქივი	511	611	119
3	ხელვაჩაურის არქივი	300	310	103
4	ქედის არქივი	581	585	100
5	შუახევის არქივი	568	568	100
6	ხულოს არქივი	300	300	100
	სულ	12260	23463	191

2. საარქივო სამმართველოში მარტივი რესტავრაცია ჩატარდა 12 ფონდის 47167 ფურცელს, ნაცვლად გვერდით გათვალისწინებული 27 628 ფურცლისა და გვერდი შესრულდა 170%-ით.. სარესტავრაციო სამუშაოების გვერდის მოცულობითი გადაჭარბება შედეგია, სამმართველოში მიმდინარე, ფონდების გაციფრების (დიგიტალიზაციის) ღონისძიებების გამო. საქმეთა გაციფრებისათვის მომზადებისა და გაციფრების (სკანირების) დროს საქმეთა დაშლის გამო.

3. განსაკუთრებულად ღირებული დოკუმენტის გამოვლენა: 2016 წელს სამმართველოში განსაკუთრებულად ღირებული დოკუმენტების გამოსავლენად გადათვალიერდა: აჭარის ასსრ მინისტრის საბჭოს 1985-2004 წლების, ფონდი №2-ის 816 ქაღალდსაფუძვლიანი საქმეთა ერთეული, ნაცვლად გეგმით გათვალისწინებული 816 საქმისა და გეგმა შესრულდა 100%-ით. გამოვლინდა 42 განსაკუთრებულად ღირებული ქაღალდსაფუძვლიანი დოკუმენტი. შედგა აღწერილობითი სია, რომელიც განხილული იქნა საქსპერტო-შემმოწმებელ კომისიაზე და მასალები მზადაა მომსახურებისათვის.

ასევე გეგმის მიხედვით გადათვალიერდა და გადაჭარბებით შესრულდა 1050 ფოტოდოკუმენტი, ნაცვლად გეგმით გათვალისწინებული 500 ფოტოდოკუმენტისა და გეგმა შესრულდა 210%-ით. მუშაობის შედეგად გამოვლინდა 161 განსაკუთრებულად ღირებული ფოტოდოკუმენტი, რომლებშიც კუთხის მნიშვნელოვანი ისტორიული მოვლენებია ასახული.

4. დოკუმენტების არსებობისა და მდგომარეობის შემოწმების ჩატარება: სამმართველოსა და ტერიტორიულ ორგანოს არქივებში არსებობისა და მდგომარეობის შემოწმება ჩატარდა მმართველობითი ხასიათისა და პირადი შემადგენლობის 45 ფონდს. და გეგმა შესრულდა 105%-ით. საქმეთა არსებობისა და მდგომარეობის შემოწმება ერთ-ერთი უმთავრესი ღონისძიებაა ფონდების საქმეებში არსებული ნაკლოვანებების, ხარვეზების გამოსასწორებლად და აღმოსაფხვრელად. ასევე იგი არის, მთავარი ღონისძიება, მომავალი წლისათვის საქმეთა დიგიტალიზაციისთვის მოსამზადებლად.

#რ/გ	სამმართველო, ტერიტორიული ორგანოს არქივები	გეგმა	შესრულება	%	ფურცელი
1	სამმართველო,	34727	36095	104	1.741702
2	ქობულეთის არქივი	1737	2578	148	146031
3	ხელვაჩაურის არქივი	2000	1999	100	63481
4	ქედის არქივი	735	743	101	10202
5	შუახევის არქივი	1152	1190	103	7815
6	ხულოს არქივი	1123	1123	100	30639
7	სულ	41474	43728	105	1.999870

5. დოკუმენტების საინფორმაციო საძიებო სისტემის შექმნა და განვითარება.

ა) 2016 წელს სამმართველოსა და ტერიტორიულ ორგანოს არქივებში საძიებო სისტემის გაუმჯობესების მიზნით აღიწერა 4 ფონდის 317 საქმე, ნაცვლად გეგმით გათვალისწინებული 44 საქმისა და გეგმა შესრულდა 720%-ით. აღწერილობითი სიების გაუმჯობესება გამოწვეულია იმით, რომ ანაწერები იყო ხელთნაწერი, ზოგიერთ ფონდს არ გააჩნდა აღწერილობითი სია, ან ცალკეული საქმეები არ იყო შესული ფონდის აღწერილობით სიაში.

ბ) აღიწერა ასევე სამმართველოს არქივში არსებული აუდიოვიზუალური დოკუმენტები (1890-2003 წ.): 1955 შესანახი ფოტოდოკუმენტი, ნაცვლად გეგმიური 750 ფოტოდოკუმენტისა და გეგმა შესრულდა 260%-ით.

6. 2016 წელს გადამუშავება-გაუმჯობესება ჩაუტარდა 38 ფონდს.

#რ/გ	სამმართველო, ტერიტორიული ორგანოს არქივები	საზომი ერთ.	ფონდის რაოდ.	გეგმა	შესრულება	%
1	სამმართველო,	საქმე	23	2497	2508	100
2	ქობულეთის არქივი	„	10	1552	1553	100
3	ხელვაჩაურის არქივი	„	-	-	-	-
4	ქედის არქივი	„	-	-	-	-
5	შუახვევის არქივი	„	4	259	259	100
6	ხულოს არქივი	„	1	455	455	100
7	სულ		38	4765	4775	100

ა) ანაწერების გადამუშავება-გაუმჯობესების შედეგად, საარქივო სამმართველოში 23 ფონდიდან, გასანადგურებლად გამოიყო 644 საქმე, აღიწერა და ფონდში დარჩა 1694 საქმეთა ერთეული.

ბ) ტერიტორიულ ორგანოების არქივებში ანაწერების გადამუშავება-გაუმჯობესების შედეგად, 15 ფონდიდან, გასანადგურებლად გამოიყო 1281 საქმე, აღიწერა და ფონდში დარჩა 920 საქმეთა ერთეული.

გ) გაუმჯობესება-გადამუშავება ჩაუტარდა სამმართველოში დაცულ 1960-1985 წლების აუდიოვიზუალურ დოკუმენტებს სულ 1500 შ/ერთეულ ფოტოდოკუმენტს, ნაცვლად დაგეგმილი 850 ფოტოდოკუმენტისა და გეგმა შესრულდა 176%-ით.

7. მთელი საანგარიშო პერიოდის განმავლობაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა წყარო ორგანიზაციებიდან და დაწესებულებებიდან საქმეების რაოდენობის ზრდას და ეროვნული ფონდის შევსებას. უწყებებში დოკუმენტების მოწესრიგებისათვის ორგანიზებული ზომების მიღებამ შედეგი გამოიღო. დროულად ხდებოდა სახელმწიფო შენახვაზე დოკუმენტების მიღება. შემცირდა დადგენილ ვადის ზევით საუწყებო შენახვაზე არსებული საქმეების რაოდენობა.

2016 წელს სამმართველოსა და ტერიტორიულ ორგანოს არქივებში **სახელმწიფო შენახვაზე მიღებული იქნა** მმართველობითი ხასიათის და პირადი შემადგენლობის დოკუმენტები. მმართველობითი 3226 საქმე, პირადი შემადგენლობის 1072 საქმე.

#რ/გ	სამმართველო, ტერიტორიული ორგანოს არქივები	საზომი ერთ.	გეგმა	შესრულება	%
1	სამმართველო,	საქმე	1772	2393	159
2	ქობულეთის არქივი	„	390	439	112
3	ხელვაჩაურის არქივი	„	455	242	53
4	ქედის არქივი	„	110	135	122

5	შუახვევის არქივი	„	200	334	167
6	ხულოს არქივი	„	250	389	155
7	სულ	„	3177	4300	135

8. 2016 წელს სამმართველოსა და ტერიტორიულ ორგანოს არქივებში, გეგ-
მით გათვალისწინებული იყო 935 ფოტოდოკუმენტის მიღება, მიღებული იქნა
1994 ფოტოდოკუმენტი, რომლებიც ასახავენ ავტონომიურ რესპუბლიკაში მომ-
ხდარ ისტორიულ მოვლენებსა და ჩატარებულ ღონისძიებებს.

2016 წელს სამმართველოს ცენტრალურ არქივში მიღებული იქნა 1860 ფო-
ტოდოკუმენტი, ტერიტორიულ ორგანოს არქივებში კი 134 ფოტოდოკუმენტი.

#რ/გ	სამმართველო, ტერი- ტორიული ორგანოს არქივები	საზომი ერთ.	გეგმა	შესრუ- ლება	%
1	სამმართველო,	ფოტო დოკ	850	1860	218
2	ქობულეთის არქივი	„	20	39	195
3	ხელვაჩაურის არქივი	„	20	29	145
4	ქედის არქივი	„	10	10	100
5	შუახვევის არქივი	„	20	34	170
6	ხულოს არქივი	„	15	22	146
7	სულ	„	935	1994	213

9. სამმართველოსა და ტერიტორიულ ორგანოს არქივებში შენახული დო-
კუმენტების მიზნობრივი ექსპერტიზის ჩატარებას ყოველთვის წინ უძღვის ფონ-
დების შემადგენლობის და შინაარსის შესწავლა. მიზნობრივი ექსპერტიზის
მეშვეობით ხდება შენახვის ვადგასული დოკუმენტებისაგან არქივში დაცული
ფონდების განტვირთვა

მიზნობრივი ექსპერტიზა ჩატარდა:

#რ/გ	სამმართველო, ტერიტორიული ორგანოს არქივები	ფონდის რაოდ.	გეგმა	შესრულე- ბა	გამოიყო მაკ.-ში	ადიწე- რა	%
1	სამმართველო	24	2333	5577	1385	4192	239
2	ქობულეთის არქივი	1	940	940	456	484	100
3	ხელვაჩაურის არქივი	1	1880	1269	1269	-	100
4	ქედის არქივი	1	155	155	12	136	100
5	შუახვევის არქივი	4	192	192	116	76	100
6	ხულოს არქივი	4	791	812	189	623	102
7	სულ	35	9835	8945	3427	5511	90

10. აჭარის არ საარქივო სამმართველოში ერთ-ერთ მნიშვნელოვან რგოლს
წარმოადგენს დოკუმენტების სამეცნიერო-ტექნიკური დამუშავება. თანამშრო-

მელთა პროფესიონალიზმზეა დამოკიდებული ხარისხობრივად გამართული მეცნიერული ექსპერტიზა. ამ მხრივაც გაუმჯობესდა მუშაობა აჭარის საარქივო სამმართველოში, რაც აისახება მათ ყოველწლიურ შედეგებში.

2016 წელს მეცნიერულ-ტექნიკურად დამუშავდა: 57 ორგანიზაცია-დაწესებულების 21 868 საქმე. მათ შორის: მუდმივად შესანახი, მმართველობითი ხასიათის - 3663 საქმე, პირადი შემადგენლობის 1569 საქმე, დროებითად შესანახი 1229 საქმე, გასანადგურებლად შეირჩა 15 407 საქმეთა ერთეული. აქედან საარქივო სამმართველოს არქივში 38 ორგანიზაცია-დაწესებულების 15 334 საქმე, მმართველობითი 2738 საქმე, პირადი შემადგენლობის 856 საქმე, დროებითი 1205 საქმე, გასანადგურებლად შეირჩა 10 535 საქმე. ტერიტორიულ ორგანოს არქივებში (ქობულეთი, ხელვაჩაური, ქედა, შუახევი, ხულო) დამუშავდა 19 ორგანიზაცია-დაწესებულების 6534 საქმე. მათ შორის მმართველობითი 925 საქმე, პირადი შემადგენლობის 713 საქმე, დროებითი 24 საქმე, გასანადგურებლად შეირჩა 4872 საქმე.

11. საექსპერტო-შემმოწმებელი კომისია.

საარქივო დაწესებულებათა აქტუალური და დარგობრივი საკითხების გადაწყვეტის საქმეში დიდი როლი ეკისრება საექსპერტო-შემმოწმებელ კომისიას. 2016 წელს ჩატარდა მუდმივმოქმედი საექსპერტო-შემმოწმებელ კომისიის 5 სხდომა, რომელზეც განხილული იქნა დაწესებულება - ორგანიზაციების 117 საკითხი, მათ შორის მმართველობითი ხასიათის 6335 საქმე, პირადი შემადგენლობის 2534 საქმე, პირადი წარმოშობის 2 საქმე, 5 888 ფოტოდოკუმენტი, 5 ვიდეო. აქტების მიხედვით გასანადგურებლად დამტკიცდა 22 523 საქმეთა ერთეული. ასევე განხილული იქნა 17 საქმეთა ნომენკლატურა, სხვადა სხვა ინსტრუქციები და დებულებები.

12. დოკუმენტების გამოყენება- მოქალაქეთა მომსახურება.

აჭარის არ საარქივო სამმართველო და მისი ტერიტორიული ორგანო - არქივები (ქობულეთი, ხელვაჩაური, ქედა, შუახევი, ხულო) მიწოდება ვალდებულია, შენახვა, აღრიცხვა, დაცვა, მოვლა-პატრონობასთან ერთად მნიშვნელოვან სამუშაოებს ასრულებენ იურიდიულ და ფიზიკური პირების მომსახურების თვალსაზრისით - არქივებში დაცული საჭირო ინფორმაციის მისაღებად. აღნიშნულ საქმიანობას 2016 წლის სექტემბრიდან დაემატა „სახელმწიფო პროექტის ფარგლებში, მიწის ნაკვეთებზე უფლებათა სისტემური და სპორადული რეგისტრაციის სპეციალური წესისა და საკადასტრო მონაცემების სრულყოფის შესახებ“ ინფორმაციის მიწოდება. სულ შემოვიდა 2163 განცხადება. ბიუჯეტში ჩაირიცხა 8873 ლარი.

მოქალაქეთა მომსახურების ცხრილი:

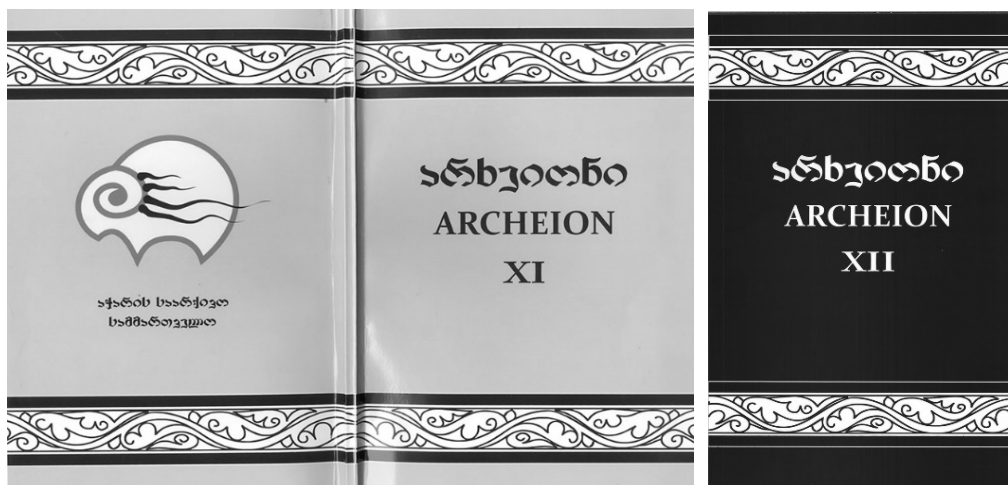
#რ/გ	სამმართველო, ტერიტორიული ორგანოს არქივები	განცხადებები			მომართვები			თანხა-სულ (ლარებში)
		შემოვიდა სულ	დადებული	უარყოფითი	შემოვიდა სულ	დადებული	უარყოფითი	
1	სამმართველო	396	264	132	400	194	206	14057

2	ქობულეთის არქივი	893	839	54	1233	718	515	24958
3	ხელვაჩაურის არქივი	1027	975	32	1700	1455	245	35620
4	ქედის არქივი	422	414	8	348	273	75	10476
5	შუახვევის არქი- ვი	305	235	16	269	205	64	7813
6	ხულოს არქივი	504	502	2	380	299	86	8229
7	სულ	3493	3229	264	4335	3144	1191	101153

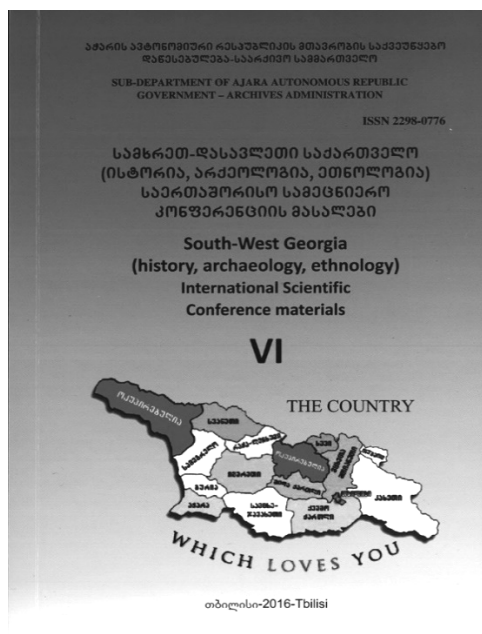
13. დოკუმენტების გამოყენება და პუბლიკაცია

სამეცნიერო საქმიანობა, საარქივო დოკუმენტების მოძიება და შემოტანა, საარქივო საქმის პოპულარიზაცია, საზოგადოებასთან ურთიერთობა, მკვლევარებს მომსახურება ერთ-ერთი პრიორიტეტული მიმართულებაა საარქივო სამმართველოში. ამ საქმეს ემსახურება საზღვარგარეთთან, საზოგადოებასთან, მასმედიასთან ურთიერთობის, დოკუმენტების გამოყენებისა და პუბლიკაციის განყოფილება.

განყოფილების თანამშრომლებმა წარმატებით გაართვეს თავი მათ წინაშე არსებული ამოცანების შესრულებას. მიღწეული იქნა სერიოზული წარმატებები სამეცნიერო საქმიანობის თვალსაზრისით. საარქივო სამმართველოს სხვადასხვა სტრუქტურულ ერთეულებთან თანამშრომლობით მომზადდა და გამოიცა ჟურნალ „არხეიონის“ მეთერთმეტე და მეთორმეტე ნომრები.

გამოსაცემად მომზადდა ბუკლეტი „აჭარის საარქივო სამმართველოს მიერ 2016 წელს გაწეული მუშაობის ანგარიში“. გამოიცა აგრეთვე საარქივო სამმართველოს მეექვსე საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები.

საარქივო სამმართველოს თანამშრომლებმა ჟურნალ „არხეიონსა“ და სხვა გამოცემებში გამოაქვეყნეს 12 სტატია:

1. ელგუჯა ჩაგანავა, აჭარის საარქივო სამმართველოს მიერ 2015 წელს გაწეული მუშაობის ანგარიში, „არხეიონი“ N 11,თბ. 2016;
2. თამაზ ფუტყარაძე, პაციფიზმი საქართველოში, არხეიონი“ N 11,თბ. 2016;
3. გუგული პატარიძე, რევაზ ბოლქვაძე საარქივო დოკუმენტებში, „არხეიონი“ N 11,თბ. 2016;
4. თენგიზ პარმაქსიზიშვი, ღიაკაკის იუბილე სტამბოლის ქართველ კათოლიკეთა სავანეში), „არხეიონი“ N 11, თბ. 2016;
5. თამაზ ფუტყარაძე, საცხოვრებელი ნაგებობანი არტაანში, „არხეიონი“ N 11,თბ. 2016;
6. ფრ. ქარდავა, როცა ლეგენდას ეხები, „არხეიონი“ N 11,თბ. 2016;
7. ნ. ქიქავა, თ. ფუტყარაძე, მეგრძოლ უღმერთოთა კავშირის საოლქო საბჭოს საქმიანობა აჭარაში 1930-1940-იან წლებში. „ჩვენი სუფლიერების ბალაგარი“, VIII, ბათუმი, 2016 წ.;
8. ნ. ქიქავა, თ. ფუტყარაძე, საქართველო-უნგრეთის ურთიერთობები საარქივო სამმართველოში დაცული მასალების მიხედვით, აჭარის საარქივო სამმართველოს მეექვსე საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, თბ. 2016;
9. თ. ფუტყარაძე, ქართველები საბარძნეთში, არხეიონი N 12, თბ. 2016;
10. მ. რურუა, ერთი შენობის ორი ისტორია აჭარის საარქივო სამმართველოს მეექვსე საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, თბ. 2016;
11. ნ. ბასილაძე, მამია ვარშანიძის ცხოვრება და ღვაწლი (საარქივო სამმართველოში დაცული დოკუმენტების მიხედვით) აჭარის საარქივო სამმართველოს მეექვსე საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, თბ. 2016;

12. თ. ფუტყარაძე, ძველი ნასოფლარი ჰანაკის რაიონიდან არხეიონი „არხეიონი“ N 12,თბ. 2016.

გამოქვეყნებული პუბლიკაციების გარდა დასაბეჭდად მომზადებულია ექვსი სამეცნიერო სტატია:

1. ნ. ქიქავა, თ. ფუტყარაძე, საქართველო-აზერბაიჯანის ურთიერთობები საარქივო სამმართველოში დაცული მასალების მიხედვით;
2. ე. ჩაგანავა, დიდი შენაძენი;
3. თ. ფუტყარაძე, ბათუმის ქალთა გიმაზიის ისტორიიდან;
4. ელ. ჩაგანავა „პორტ - არტური“ და ინჟინერი კაპიტანი მიხეილ ზედგინიძე;
5. გ. პატარიძე, აჭარის საარქივო სამმართველოში დაცული ვიდეო მასალები
6. ნ. გოგიტიძე, ბათუმის უმაღლესი დაწესებულების სასწავლებელის ისტორიიდან (საარქივო სამმართველოში დაცული დოკუმენტების მიხედვით).

სამეცნიერო საქმიანობის ერთ-ერთი შემაღენელი ნაწილია სამეცნიერო კონფერენციების ორგანიზება, ჩატარება და არქივისტთა მონაწილეობა. 2016 წ. სექტემბერში საარქივო სამმართველოში ჩატარდა მეექვსე საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია, რომლის მუშაობაში მონაწილეობას იღებდნენ უკრაინისა და თურქეთის სამეცნიერო დაწესებულებათა წარმომადგენლები, ასევე საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის, ეროვნული არქივის, ქუთაისის სახელმწიფო არქივის, თბილისის ივანე ჯავახიშვილის, ილიას თელავის, ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტების, ასევე ბათუმის სხვადასხვა კულტურულ საგანმანათლებლო დაწესებულებების მეცნიერ-თანამშრომლები.

არქივის თანამშრომელთაგან სამეცნიერო კონფერენციის მუშაობაში მონაწილეობას იღებდა აჭარის საარქივო სამმართველოს 7 წარმომადგენელი (თ. ფუტყარაძე, მ. რურუა, ნ. ქიქავა, გ. პატარიძე, ნ. ბასილაძე, ე. გოგიტიძე, ე. ჩაგანავა). კონფერენციის შემდეგ მოეწყო ექსკურსია სამხრეთ საქართველოში.

საარქივო სამმართველოს თანამშრომლები მონაწილეობდნენ აგრეთვე გორის სასწავლო უნივერსიტეტის, ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის და ეროვნული არქივის მიერ ორგანიზებული სამეცნიერო კონფერენციების მუშაობაში (ნ. ქიქავა, თ. ფუტკარაძე).

საარქივო სამმართველოს საქმიანობა პერიოდულად ქვეყნდებოდა პრესაში. მაია ივანიშვილის, მაია რურუას, თამაზ ფუტკარაძის, ფრ. ქარდავას, მადონა ცხადაძის, ნატო ქიქავას, მზექალა გირიხიძის, ციცი ცინცაძის, მზია სურმანიძის მიერ გამოქვეყნდა 10 საგაზეთო პუბლიკაცია. ნიშანდობლივია, რომ საარქივო სამმართველოს არსებობის ისტორიაში პირველად გამოიცა გაზეთ „ჭარის არქივი“-ს პირველი ნომერი (2016 წ. მარტი).

საარქივო სამმართველოს თანამშრომლები მონაწილეობენ აგრეთვე სამეცნიერო საგრანტო პროექტებში. თამაზ ფუტკარაძე მონაწილეობს შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ორ საგრანტო პროექტში, რომელთაგან ერთ პროექტს „არტაანის ქართული მატერიალური კულტურის ძეგლები“ უწევს სამეცნიერო ხელმძღვანელობას.

ევროკავშირის 2016 წლის კონკურსში გამარჯვება მოიპოვა საგრანტო პროექტმა **“Knowledge Exchange and Academic Cultures in the Humanities: Europe and the Black Sea Region, late 18th – 21st Centuries”**, რომელშიც მსოფლიოს 12 ქვეყნის წარმომადგენლებთან ერთად მონაწილეობს არქივისტი თამაზ ფუტკარაძე.

თემატური ნუსხების შედგენა საარქივო სამმართველოს სამეცნიერო საქმიანობის თანმდევი პროცესია. განყოფილების თანამშრომლების (ფრ. ქარდავა, მ. სურმანიძე, ნ. გოგიტიძე) მიერ მომზადდა სამი თემატური ნუსხა: „ტიპოგრაფია XIX ს. ბოლოსა და XX ს დასაწყისში“, „კინოთეატრები ბათუმში 1950 წლამდე“, „ბათუმის ქუჩები 1950-2000 წლებში“, მეორე ნაწილი. მიმდინარეობდა აქტიური მუშაობა **ფონდების მიმოხილვის მიზნით**. თ. ფუტკარაძის, ნ. ქიქავას, ფრ. ქარდავას, მ. სურმანიძისა და ნ. გოგიტიძის მიერ მიმოხილულ იქნა 11 ფონდი,

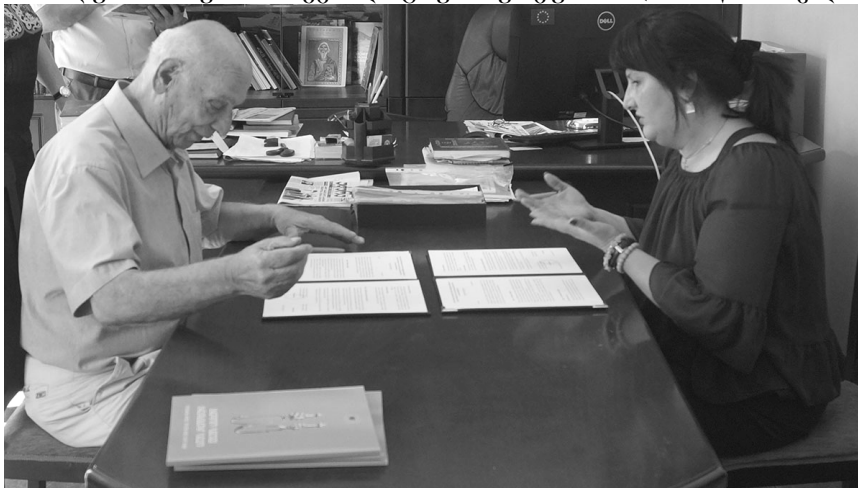
რომელთა შედეგები აისახა ჟურნალ „არხეონში“ გამოქვეყნებულ პუბლიკაციებში.

განყოფილების თანამშრომელთა აქტიური მონაწილეობით მომზადდა არაერთი დოკუმენტი (მემორანდუმი, დებულებები), დაწესდა **„წლის საუკეთესო ფონდისმცველისა“** და **„წლის საუკეთესო არქივისტის“** წოდებები, შემუშავებული იქნა სამეცნიერო-მეთოდური საბჭოს დებულება და ა. შ.

განყოფილებამ გარკვეული მუშაობა გასწია **ახალი დოკუმენტებით საარქივო ფონდების გამდიდრების** თვალსაზრისითაც, კერძოდ:

1. პირველი ქართული კოსმოსური ობიექტის გენერალური კონსტრუქტორის **ელგუჯა მეძმარიაშვილის** ცხოვრებისა და შემოქმედებითი საქმიანობის ამსახველი მონოგრაფია, ვიდეომასალები (24-25 თებერვალი, 2016), დოკუმენტური მასალები (პირველი ნაწილი, 17-18 ნოემბერი);
2. პეტერბურგიდან შემოტანილი იქნა რუსეთის იმპერიის 1897 წლის პირველი საყოველთაო აღწერის მასალები (ელექტრონული ვერსია), რომელიც ეხება არტანის ოლქს (აპრილ-მაისი, 2016. თ. ფუტკარაძე);
3. პეტერბურგიდან შემოვიტანეთ 400 გვერდიანი მასალა „რუსეთის კავკასიაში მფლობელობის“ შესახებ - 1836 წლის მონაცემები, თ. ფუტკარაძე);
4. პროფ. ამირან კახიძის პირადი ფონდი (აპრილ-მაისი, 2016. თ. ფუტკარაძე);
5. ზვიად გამსახურდიას პირადი ფოტოგრაფის გივი ნახუცრიშვილის მიერ გადაღებული ფოტოდოკუმენტები და ვიდეო ფილმები (პირველი ნაწილი), (ივნისი, 2016. თ. ფუტკარაძე);
6. ივანე ჯავახიშვილის, ს. ჯანაშიას და სხვა ცნობილ მოღვაწეთა წერილები (მიმოწერები) ჯგმალ ნოღაიდელთან (დედნები, 2016 წ. სექტემბერი).

შთამბეჭდავია საარქივო სამმართველოს ურთიერთობები **საგანმანათლებლო და კულტურულ დაწესებულებებთან**. გაფორმდა ურთიერთთანამშრომლობის მემორანდუმი ბათუმის არქეოლოგიურ მუზეუმთან (2016 წ. 12 ივლისი),

მოძიებული იქნა მასალები სხვადასხვა დაწესებულებების მოთხოვნათა საფუძველზე, საკუთრივ პროექტისათვის **„სახლი ბათუმში“**, რომელთა საფუძველზე მომზადდა **სატელევიზიო გადაცემები**. მოძიებულ იქნა მასალები შემდეგ თემებზე: „აფხაზები აჭარაში“, „ბერძნები აჭარაში“, „აზერბაიჯანელები საქარ-

თველოში“ „ქართული დიასპორები უცხოეთში“, „სოფელი ბაზგირეთი“ და ა. შ. სატელევიზიო გადაცემებში მონაწილეობას იღებდნენ განყოფილების თანამშრომლები: მზია სურმანიძე, ნინო გოგიტიძე, ფრიდონ ქარდავა, თამაზ ფუტკარაძე.

საარქივო საქმიანობის პოპულარიზაციის თვალსაზრისით **მოეწყო ექვსი გამოფენა**: „ხელოვნება და კულტურა აჭარაში (1920-2010 წწ)“, მარტი, 2016; „საარქივო სამმართველოს სამეცნიერო გამოცემები“, მარტი, 2016; „საქართველოს დამოუკიდებლობის დღისადმი მიძღვნილი გამოფენა (მაისი, 2016), „ტრადიციული ყოფა და კულტურა აჭარაში (2016 წ. 3 აგვისტოდან); „აგვისტოს ომში მონაწილეთა გამოფენა“, 2016 წ. 8 აგვისტო; „არქივში დაცული ხელნაწერების გამოფენა“ (04. 08. 2016). გამოფენების პარალელურად მომზადდა რამდენიმე სლაიდშოუ.

საარქივო სამმართველო აქტიურად აღნიშნავს **ღირსსახსოვარ თარიღებს** და ეხმიანება ქვეყანაში მიმდინარე საზოგადოებრივ პროცესებს. 2016 წლის განმავლობაში ჩატარდა **რვა ღონისძიება**, სხვადასხვა სასწავლო დაწესებულების მოსწავლეებსა და სტუდენტებს ჩაუტარდათ **შვიდი ექსკურსია-გაკვეთილი**, მომზადდა **ორი საინიციატივო** წერილი, დაიწყო **ქალაქის მემორიალური მემკვიდრეობის** (სკულპტურა, მამორიალური დაფები, ძველი შენობები...) აღრიცხვა და ფოტოფიქსაცია. აღნიშნული მიმართულებებით მუშაობა გაგრძელდება მიმდინარე წელსაც.

სამკითხველო დარბაზი 2016 წელს მოემსახურა 27 მკვლევარს, რომელთა მიერ გამოყენებული იყო - 341 საქმეთა ერთეული.

14. დოკუმენტების ციფრულ მატარებელზე გადატანა.

თანამედროვეობის ტექნიკური მიღწევებისა და მოთხოვნილებების შესაბამისად საარქივო სამმართველოში მიმდინარეობს დოკუმენტების გაციფრვის სამუშაოები, ქალღმადგუნდიანი საარქივო დოკუმენტების გადარჩენის პროცესი. დოკუმენტების დიგიტალიზაცია აჭარის საარქივო სამმართველოში 2012 წლიდან დაიწყო, ხოლო რაიონულ არქივებში ცოტა მოგვიანებით.

2016 წლის განმავლობაში გაიციფრა **19 ფონდის, 25 431 საქმეთა ერთეული - 2.167 198 ფურცელი**. მიმდინარეობს პროგრამაში აღწერილობითი სიების ატვირთვა ანოტაციებთან ერთად. დაწყებულია საარქივო დოკუმენტების ხელმისაწვდომობისათვის **ფაილების სერვერზე ატვირთვა**.

მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის გაუმჯობესების მიზნით 2016 წელს განხორციელდა **444 248 ლარის ღირებულებების სახელმწიფო შესყიდვა**. რეკონსტრუქცია ჩაუტარდა და კეთილმოეწყო ფონდსაცავები. დაიგო მეთლახი, გამოიცვალა და დამონტაჟდა ახალი განათებები, შეიცვალა სტელაჟები, შეკეთდა სამუშაო ოთახები, დაიდგა კონდენციონერები.

დასრულდა ტექნიკური, პარტიული, კინო-ფოტო-ფონო საცავების სარეაბოლიტაციო სამუშაოები მეექვსე სართულზე, ქობულეთის არქივის შენობის სახურავის წყალსადინი ღარების შეკეთება.

უახლოეს მომავალში დაიწყება სარეაბილიტაციო სამუშაოები მესხეთე სართულზე, დაგეგმილია მეშვიდე სართულის დაშენება და შენობის გვერდითა ფასადზე ახალი, შეიღსართულიანი შენობის მიშენება. არქივის შენობის გეოლოგიური და ტექნიკური შემოწმების შედეგად მიღებული დასკვნის მიხედვით, შესაბამისი პროექტის საფუძველზე შესაძლებელია სამშენებლო სამუშაოების განხორციელება.

Elguja Chaganava

Nato Kikava

Eter Mikeladze

*The report of works done by Archives Administration of Ajara and
its territorial bodies in 2016*

Summary

In Ajara Archives Administration is going tireless work and care of the nation's heritage protection and maintenance, introducing innovations, searching of scattered cases. The article presents the report of works done by The Archives Administration in 2016.

ბათუმის ფოსტა-ტელეგრაფის კანტორა

(საარქივო სამმართველოში დაცული დოკუმენტების მიხედვით)

XX საუკუნის დასაწყისში აგებული, იტალიური რენესანსისა და ბაროკოს სტილში გადაწყვეტილი ბათუმის ფოსტა-ტელეგრაფის კანტორა თვალსაჩინო ურბანული და მხატვრულ-ისტორიული ღირებულებით გამოირჩეული ნაგებობაა. ეს შენობა დომინანტურ როლს ასრულებდა უბნის განაშენიანებაში. 2004 წელს ჩატარებული კვლევის შედეგად ექსპერტებმა ნაგებობას ეროვნული მნიშვნელობის ძეგლის სტატუსი მიანიჭეს.

ბათუმის ფოსტა-ტელეგრაფის კანტორა (1914 წელი)

1914 წლის ბოლოსათვის მარიას პროსპექტის მხრიდან გვერდითი ნაგებობის მიშენების შემდეგ კანტორამ მიიღო სახე, რომლითაც იარსება 2010-იან წლებამდე.

სამწუხაროდ, ბოლო წლებში შენობას ჩაუტარდა რეკონსტრუქცია და შედეგად მივიღეთ „არქიტექტურული კურიოზი“, რომელმაც ერთბაშად გადააჭარბა ბათუმის ურბანული მემკვიდრეობის ძეგლებზე განხორციელებულ ყველა უმასშტაბო დაშენებას.

არქიტექტურული ძეგლი რეკონსტრუქციის შემდეგ

აჭარის საარქივო სამმართველოში ბათუმის ფოსტა-ტელეგრაფის კანტორის ისტორიის შესახებ დაცულია მეტად საინტერესო დოკუმენტები. ფონდის ისტორიული ცნობიდან ჩანს, რომ კავკასიის მეფისნაცვალის მთავარ სამმართველოს შეუმუშავებია ბათუმის ოლქის მმართველობის შესახებ დროებითი დებულება. შეუმუშავებული დოკუმენტის შესაბამისად 1878 წლის ნოემბერში ბათუმში გაიხსნა ფოსტა-ტელეგრაფის ანგარანი (კანტორა), რომელიც ექვემდებარებოდა თბილისის ოლქის ფოსტა-ტელეგრაფის სამმართველოს.

კანტორა იღებდა და აგზავნიდა სხვადასხვა სახის კორესპოდენციებს, წერილებს, ამანათებს, ფულად გზავნილებს, როგორც საზღვარგარეთ, ასევე სრულიად რუსეთის ტერიტორიაზე.

ფონდში დაცულია: ფოსტა-ტელეგრაფის კანტორის უფროსის სახელზე შემოსული ცირკულარები არაღებარეული ლიტერატურის, წიგნების, გაზეთების შემოზიდვის აკრძალვისა და მათი კონფისკაციის, ფასიანი პაკეტების მიღების, ფოსტების გახსნისა და დახურვის, სატელეგრაფო განყოფილებების გახსნისა და მათი დაცვის წესების შესახებ, ცირკულარები წითელი ჯვრის დაწესებულებებისათვის.

დაცულია აგრეთვე საფოსტო-სატელეგრაფო დაწესებულებების მუშა-მოსამსახურეთა გაფიცვების მასა-

ლები, რუსულ სანაოსნო და სავაჭრო საზოგადოების სააგენტოსთან, აგრეთვე ოდესის რკინიგზის სამმართველოსთან დადებული ხელშეკრულებები რუსეთსა და საზღვარგარეთ ამანათებისა და კორესპოდენციების გატანის შესახებ, საიდუმლო მიმოწერები სამხედრო ცენზურის, კორესპოდენციების დათვალიერების, საექვო კორესპოდენციების, ამანათების გახსნისა და კონფისკაციის საფოსტო ოპერაციების წესების შემოღების შესახებ, ბათუმის ფოსტა-ტელეგრაფის უფროსის ბრძანებები გ.ი. ფრანჩესკის სახელზე შემოსული კორესპოდენციის კანტორაში წარმოდგენის აუცილებლობის შესახებ. საქმეებში ინახება შეღავათიანი საფოსტო ბარათები, ასიგნების დამღიანი ტალონები, ღია სამთავრობო წერილები, საზღვარგარეთიდან შემოსული ინგლისურენოვანი დეპეშები, საიდუმლო მიმოწერები ბათუმისა და თბილისის ოლქის ფოსტა-ტელეგრაფის კანტორებს შორის.

ყველაზე ძველი საქმეთა ერთეული დათარიღებულია 1882 წლით, რომელშიც ამავე პერიოდის მხოლოდ ერთი დოკუმენტია დაცული, საქმის გარეკანი გაფორმებულია ჩვეულებრივ თაბახის ფურცელზე. საწყისი წლებიდან შემორჩენილი დოკუმენტების რაოდენობა ძალზე მცირეა, მათგან შეიძლება დავასახელოთ:

1. სრულიად რუსეთის სამთავრობო სენატის 1878 წლის მითითება;
2. პეტერბურგიდან გამოგზავნილი, შინაგან საქმეთა სამინისტროს ტელეგრაფის დეპარტამენტის მეოთხე განყოფილების დირექტორის ლიუდერსის მიერ ხელმოწერილი 1881 წლის ცირკულარი;
3. კოსტანტინოპოლიდან ბათუმში გამოგზავნილი 1881 წლის 3 მარტის ინგლისურენოვანი დეპეშის ასლი, რომლის მიღებასა და ასლის სისწორეს ადასტურებს ვინმე ლეონოვი, ხოლო ჩაბარებაზე ხელს აწერს ნანეიშვილი;
4. გუბერნატორ სმეკალოვის 1882 წლის 1 დეკემბრის ხელნაწერი დოკუმენტი საიდუმლო დეპეშის შესახებ;
5. ბათუმიდან გაგზავნილი დეპეშების ასლები, რომელიც დაბეჭდილია საზოგადოება „печатная“-ს ბლანკებზე;
6. თბილისის ოლქის ფოსტა-ტელეგრაფის მთავარი სამმართველოს უფროსის სახელზე ბათუმის ფოსტა-ტელეგრაფის კანტორის უფროსის მიერ გაგზავნილი სრულიად საიდუმლო წერილები, რომელიც ეხება ბათუმიდან თურქეთის კონსულის მიერ თურქეთის საგარეო საქმეთა მინისტრისადმი გაგზავნილ დაშიფრულ დეპეშებს.

ფონდი საინტერესოა იმ მხრივაც, რომ ფოსტა-ტელეგრაფის კანტორა საქმის წარმოებაში იყენებდა სპეციალურად მისთვის დაბეჭდილ სწრაფჩამკერებს, რომელთაგან ყველაზე ძველი დათარიღებულია 1882 წლით, სამწუხაროდ არ არის აღნიშნული თუ ვის სტამბაში იბეჭდებოდა, მაგრამ შემონახულია შედარებით გვიანდელი პერიოდის ცნობილი ტიპოგრაფების: კილაძის, შმაგესკისა და ხვინგიას სტამბებში დაბეჭდილი საქაღალდეები.

ინახება თბილისის ოლქის ფოსტა-ტელეგრაფის სამმართველოს უფროსის სახელზე ბათუმის ფოსტა-ტელეგრაფის კანტორის უფროსის ლიზლოვის მიერ გაგზავნილი ანგარიშების ასლები, რომელიც შესრულებულია კანტორის სპეციალურ დამდიან და ტიტულიან ბლანკებზე.

ფონდზე მუშაობის დროს გამოვლინდა საინტერესო დოკუმენტები, რომელთაგან განსაკუთრებით მნიშვნელოვნად გვესახება თბილისის ფოსტა-ტელეგრაფის ოლქის უფროსის ბოგუცკის მიერ 1896 წელს გამოგზავნილი ცირკულარი, რომლითაც იგი აფრთხილებდა ფოსტა-ტელეგრაფის სამმართველოსადმი დაქვემდებარებულ ყველა დაწესებულებას, რომ უახლოეს დროში იეგემებოდა ლევ ტოლსტოის რელიგიური ხასიათის მოთხრობის „ქრისტიანული სწავლება“ - არაღებარეული გზით, გადაწერითა და ფოსტის საშუალებით გაერცვლება, ცირკულარი შეიცავს მითითებებს კონტროლის გამაცრებაზე, საეჭვო კორესპოდენციების ადრესატის წინაშე გახსნასა და შემოწმებას, ხოლო ეჭვმიტანილ პირებზე კი განსაკუთრებული თვითვალის დაწესებას.

ინახება კიდევ ერთი ძალიან საინტერესო დოკუმენტი, რომლითაც დგინდება, რომ ბათუმში მარიას პროსპექტისა და თბილისის ქუჩის კუთხეში (დღევანდელი მ. აბაშიძისა და ბარათაშვილის ქუჩების კვეთა) არსებული ძველი, ისტორიული შენობა აგებულია სპეციალურად ფოსტა-ტელეგრაფის კანტორისათვის, ერთის მხრივ პირველი გილდიის ვაჭარ, ქუთაისელ შიმონ იაკობაშვილს, მის ძმებსა და მეორეს მხრივ ქალაქის მმართველობას შორის 12 წლის ვადით გაფორმებული ხელშეკრულების საფუძველზე. შენობას საფუძველი ჩაეყარა 1913 წელს და საბოლოო სახე მიიღო 1914 წლის ბოლოსათვის, მშენებლობას ინჟინერი ბუზ-ოდლი ხელმძღვანელობდა.

საინტერესოა 1887 წლის საიდუმლო დოკუმენტის - ყალბი ხუთმანეთიანი საკრედიტო ბარათის აღწერილობა, მასში დაწვრილებითაა გადმოცემული ყალბი ფულის გამოცნობის სპეციფიკა. ერთ ერთ საქმეთა ერთეულში დაცულია სლობოდა-ხოლოდნაიაში მცხოვრებ კაპიტან აუსტინსა და ფოსტა-ტელეგრაფის კანტორის უფროსს - ლიზლოვს შორის საკუთარ სახლში ფოსტა-ტელეგრაფის განყოფილების გასახსნელად გასაფორმებელი ხელშეკრულების (კონტრაქტის) ასლი.

ფოსტა-ტელეგრაფის კანტორის უფროსისადმი 1894 წელს გამოგზავნილი ერთ-ერთი ცირკულარი ეხება მთავრობის საწინააღმდეგო არაღებარეული გამოცემების დაკავებისა და კონტროლის დაწესებას. მასში საუბარია იმ გამოცემებზე, რომლებიც შემოდიოდა ლონდონიდან, ჟენევიდან, ბერლინიდან, ჰამბურგიდან, ფრანკფურტიდან, ლაიფციგიდან, ნიუ-იორკიდან, ეს გამოცემები იბეჭდებოდა და ვრცელდებოდა „რუსული თავისუფალი პრესის ფონდის“ მიერ.

სამწუხაროდ, ფონდებში არაა წარმოდგენილი თანამშრომელთა პირადი საქმეები და ფორმულიარული ფურცლები, ინახება მხოლოდ ნაწყვეტი კანტორის უმცროსი მექანიკოსის მატვეი კრიუკოვის ნამსახურობის აღწერილობიდან, რომელიც მოიცავს 1906-1909 წლების ცნობებს. შემორჩენილია 1919 წლის თანამშრომელთა საშტატო განრიგი თანამდებობისა და სახელფასო სარგოს ჩვენებით (სულ 50 კაცის).

ფონდში ინახება ფოსტა-ტელეგრაფის სამმართველოს უფროსის, იმ დროისათვის საიდუმლო ცირკულარები და წერილები, რომლებიც განსაიდუმლდა 1957 წელს. აღნიშნულის დასტურად ფონდის პირად საქმეში წარმოდგენილია სპეციალური აქტი.

საქმეებში არსებული დამამოწმებელი ფურცლებიდან ჩანს, რომ დოკუმენტები საარქივო წესებით პირველად დამუშავდა 1938 წელს. ფონდშემქმნელის დოკუმენტაცია გაყოფილი იყო ორ ნაწილად: ისტორიული (რომელსაც მინიჭებული ჰქონდა ნომერი 37 - ხუთი საქმეთა ერთეულით და მოიცავდა 1890-1916 წლებს) და რევოლუციური (მინიჭებული ჰქონდა ნომერი 99, შედგებოდა ერთი საქმეთა ერთეულისაგან და მოიცავდა 1926-1927 წლებს). დამუშავების შემდეგ ფონდს ჩამოშორდა რევოლუციის შემდგომი პერიოდის დოკუმენტები. 1919 წლიდან მასალები წყდება. შემდგომი საქმიანობის შესახებ ცნობები არ არის შემონახული. დღეისათვის ანაწერებში შეტანილია 1881-1919 წლების 14 საქმეთა ერთეული (ასსცსა, ფ. 37, ანაწ. 1; ს. 1-6 და ანაწ. 2; ს. 1-8).

ბათუმის ფოსტა-ტელეგრაფის კანტორის ლიკვიდაცია მოხდა 1921 წელს, საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ.

გამოყენებული წყაროები:

1. ასსცსა, ფონდი 37; ანაწ. 1; ს. 1,2,3,4,5,6;
2. ასსცსა, ფონდი 37; ანაწ. 2; ს. 1,2,3,4,5,6,7,8.

Nino Gogitidze

Batumi post-telegraph office

Summary

In Archives Administration of Ajara are protected very interesting documents connected with the history of Batumi post-telegraph office. These documents collected in fund № I-37. In accordance with regulation in November 1878 opened The Post-telegraph Office, which was subordinate to Tbilisi District Post Office Department. The article reviews the materials of this fund.

**ეთნიკური იდენტობის გამომხატველი ტერიტორიები
არტაანელთა ცნობიერებაში**

(ნაშრომი შესრულებულია საგრანტო პროექტის (FR/196/2-105/14) „არტაანის ქართული კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების“ ფარგლებში)

არტაანი, ისტორიული საქართველოს ერთ-ერთი უძველესი მხარე პოლიეთნიკური რეგიონია თანამედროვე თურქეთში. აქ ცხოვრობენ თურქები, ქურთები, თარაქამები, ყარაფაფახელები, ქართველთა შთამომავლები. ზოგადად, „ნათესავით ქართველნი“, თურქეთში შეიძლება დავყოთ რამდენიმე ფენად:

პირველი ფენა - საუკუნეების წინ სტამბოლის ბაზარზე გაყიდული ტყვეები. XVI-XVII სუკუნეთა მიჯნაზე ქართველ ტყვეთა გარკვეული კატეგორია ყალიბდება: ნადავლის ტყვე, ხარკის ტყვე, ნაყიდი ტყვე, ნაჩუქარი ტყვე. სულხან-საბა ორბელიანს თავისი თვალთა უნახავ სქართველი ტყვეები XVIII ს-ის I მეოთხედში. ხშირად, დაკარგულის გამოსახსნელად მთელი ოჯახი დაირაზმებოდა. ამ ძეგნაში ზოგჯერ თავადაც „იკარგებოდნენ“.

მეორე ფენა - ავტოქტონური ქართველები, რომლებიც ოსმალეთმა მიწებიანად მიიტაცა (ტაო, კლარჯეთი)

მესამე ფენა - მუჰაჯირები, რომლებიც მე-19 საუკუნის 30-იან და 70-80-იან წლებში ოსმალეთში მუჰაჯირად წავიდნენ. თუმცა მეორე და მესამე ფენის ეთნიკური ქართველები შეიძლება კიდევ ორ ნაწილად გაიყოს: ქართველები, რომლებსაც შენარჩუნებული აქვთ ეთნიკური ცნობიერება და „დაკარგული ნათესავით ქართველნი“. არტაანში ძირითადად ეთნიკური ცნობიერება წაშლილია. უმრავლესობა მიიჩნევს, რომ პაპა ან ნათესავი ჰყავდა გურჯი, თავად კი თურქია. ისტორიული საქართველოს ტერიტორიაზე არტაანის-კოლასა და ფოცხოვის სოფლებში წლების განმავლობაში მიმდინარეობდა მიგრაცია, რასაც ხშირ შემთხვევაში საფუძვლად ედო პოლიტიკური და ეკონომიკური პირობები. შესაბამისად აღნიშნული ტერიტორიები თითქმის დაიცალა ეთნიკური ქართველებისგან, მათ ადგილზე დასახლდნენ სხვები. ხოლო, ვინც დარჩა, მოხდა მათი ასიმილაცია. ამიტომ, სრულებით არ არის გასაკვირი, ის ფაქტი, რომ პაპითა და ბებოთ „ნათესავით ქართველი“, თავს თურქად მიიჩნევს, მით უმეტეს, რომ თურქეთის კონსტიტუციის 66-ე მუხლის მიხედვით, ქვეყნის ყველა მოქალაქე თურქია. მაგრამ მიუხედავად ამისა, ზოგიერთი „ცნობიერებით გათურქებული“, „გენეტიკურად ქართველის“ ისტორიულ მემკვიდრეობაში ჯერ კიდევ შემორჩენილია ის ფაქტი, რომ არტაან-კოლა-ფოცხოვის ტერიტორიებზე საუკუნეების განმავლობაში ცხოვრობდნენ „გურჯები“, რასაც ტოპონიმებითა და შემორჩენილი მატერიალური კულტურის ძეგლებით ადასტურებენ. რესპონდენტ **ქიაზიმ არიჯის (91 წლის- სუგოზე-ქვემო ჭინჭრობი)** გადმოცემით მისი მეუღლე მიქელაძის ქალია. ქიაზიმის წინაპრები შირინჯილელების გვარიდან ყოფილან, ახალციხიდან გადმოსულან და ფოსოვში (ფოცხოვში) დასახლდნენ. მიზანშეწონილად მიგვაჩნია მკითხველს სრულად წარმოუდგინოთ რესპონდენტის მონათხრობი: „მე თავად ფოცხოვიდან ვარ. ფოცხოვში სკოლაში ვსწავლობდი, მერე მასწავლებელი გავეხდი. და 15 წელი აქ ვიმუშავე, შემდეგ არდაჰანში წავიდი 13 წელი იქ ვი-

მუშავე. ეხლა კი პენსიაში ვარ, მეფუტკრეობას ვეწევი და თაფლს ვყიდი. 1924 წელს დავიბადე. სახლი და კარი აქ მაქვს. ვერ ვცილდები აქაურობას. ბათუმში ადრე ორი თვე დავრჩი, ჩემი ცოლის ნათესავები არიან იქ სოფელ ბაკოში (სოფელი ხულოს რაიონში, თ. ფ.). ერთხელ მე და ჩემი მეუღლე ბაკოში წავედით, ნათესავებთან, ყველა ატირებული დაგხვდა მოგვეხვივნენ. აქ ქართული (გურჯული) სოფლები აღარ არის, მაგრამ ჩვენ მათთან ერთად გვიცხოვრია. სახელები იგივეა, მაგალითად **თოროსხევი**. ამ სოფლის პირდაპირ არის, იქ ადრე ძველი ბერძნები სახლობდნენ, მაგრამ მათზე ადრე „გურჯებს“ უცხოვრიათ. შემდეგ ომი მომხდარა და ბერძნები მოსულან ტრაპიზონიდან და აქ დასახლებულან. მაგალითად არის სოფელი „სუსქაპი“ (დღევანდელი Aşıkzülali. აჭარაში იტყვიან „წუნყაპს წავიდაო“, „წუნწყაპს მივალო“), მისი ძველი სახელი **დუბიხევი**. ამ სოფელში სულ გურჯები იყვნენ და ადგილების სახელებიც გურჯულია. ყველა მხარეს გურჯები იყვნენ და გურჯულად საუბრობდნენ. აქ 80 ოჯახი სახლობს, ჩვენ მაგალითად გურჯული ოჯახი გვაქვს, ჩემი მეუღლე გურჯი იყო, მეც გურჯი ვარ. ამ სოფელში მიახლოებით 7 გურჯი ოჯახი სახლობს. ყველა ერთმანეთის ნათესავია. აქ არის ძველი სახელები-სიტყვები, მაგალითად „გობა“, „ჩანჩური“, „ხაჭაპური“, „ჭინჭარი“, „ხინკალი“, „ტემალ“- (ტყემალი), „შავი ყურძენი“, „ხაშილ“ (მზადდება სიმინდის ფქვილისგან, რომელსაც ურევენ ცხიმს და ისე ამზადებენ), „სინორი“, „ერიშტე“, „გამარჯობა“, „გაგიმარჯოს“; სოფლების სახელები - „საგრე“, „ვარხანა“ (ვარხანი სოფელი სამხრეთ საქართველოში. მდინარე ოცხის მარცხენა მხარეს, ზღვის დონიდან 1130 მეტრზე, თ. ფ.) „ვახლა“, „აგარა“. მე 1945 აქ დავექორწინდი. ჩემი სიმამრი ბაკოდან იყო (სამი ძმანი ყოფილან) ერთ-ერთი იქიდან წამოსულა და სოფელ ბაღდაშენში დასახლებულა. ჩემი მეუღლე და მისი დები იქ დაიბადნენ, ომის შემდეგ აქაურობა დაიცალა და იქიდან აქ გადმოსულან. ნათესავი ჰყავდათ ხოჯა, და იმან მისცა მათ აქ სახლი. ჩემს ცოლს ვეძახდი „გურჯუ გუზელ“-ს (ქართველ ღამაზმანს) აქ ძველად გურჯი გურჯზე ქორწინდებოდა (მონოეთნიკური ოჯახები თურქეთელ ქართველებში ხშირად გვხვდება. მაგალითად, ინეგოლის და სხვა რეგიონების ქართულ სოფლებში იდენტობის შენარჩუნების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი მონოეთნიკური ოჯახებია, ნ. ო.). დღეს უკვე ასე აღარ არის, მაგალითად ჩემი შვილიშვილმა ჰოლანდიაში ინგლისელი მოიყვანა ცოლად. დრო გადის და იცვლებიან ადამიანები, მათი აზრები და შეხედულებები.

ამ სოფელში ადრე მაღაკნები (რუსები) ცხოვრობდნენ, **ძველად კი სულ გურჯები იყვნენ. მერე ისინიც სხვადასხვა ადგილებში წასულან და მიუტოვებით აქაურობა. მიზეზი საზღვრის ჩაკეტვა იყო. რუსებსა და ოსმალებს შორის სამი (ყარსი, არდაჰანი, ბათუმი) დიდი შეტაკება მომხდარა. ყარსი და არდაჰანი ოსმალებს გადაურჩენიათ, ბათუმი დარჩენილა.** მის გასათავისუფლებლად სტამბოლიდან ოსმალებმა ჯარი გამოაგზავნეს, ხოფადან შევიდა ჯარი და ბათუმის დაკავებას აპირებდნენ, მაგრამ ქართული შენაერთი ძალზედ ძლიერი აღმოჩნდა. ფადიშაჰს შეატყობინეს, რომ თუ ოსმალები ბათუმის აღებისას დამარცხდებოდნენ, მაშინ ყარს და არდაჰანს დაკარგავდნენ. მიუღიათ გადაწყვეტილება ბათუმი ყარსისა და არდაჰანის სანაცვლოდ დაეთმოთ. აქვე ახლოს **ციხესი-მაგრეა „თამარას ციხე“, თამარა გურჯი იყო.** ფოცხოვში სოფელი მერეს ქვევით ციხეა, ისიც თამარისაა. ძველად მანქანა არ იყო, ცხენით დავდიოდით სოფლებ-

ში. არდაჰანიდან კინძოტამალამდე ძველად ჯერ პატარა (ჭ)ჯინ(ჭ)ჯრობს გავივლიდით, შემდეგ დიდ (ჭ)ჯინ(ჭ)ჯრობს, კოდისხარას, შემდეგ გავივლიდით სინდისქომს, შადივან ქოისს, ხასქოის და ბოლოს კი ქინზოტამალას. გოლედან (კოლა) ქინძოტამალამდე კი-ფოლადიქი, ოკამი, სარმე და შემდეგ კოლაა“. რესპონდენტის მონათხრობში ფაქტობრივი უზუსტობების მიუხედავად ნათლად ჩანს რეგიონში ქართველთა ცხოვრების ისტორიული ფაქტი.

ძალზე ნაყოფიერი იყო ექსპედიციის მონაწილეთა შეხვედრა ამავე სოფლის მკვიდრთან. ქიაზიმის ნათესავთან - 73 წლის ქემალ დემირთან. რესპონდენტის ისტორიული მესხიერება საკმაოდ დამახინჯებულია. მას სჯერა, არტაანი თურქეთის ისტორიული ტერიტორია, თუმცა ვერ ხსნის რატომღა რეგიონში შემორჩენილი ძველი ქართული ტოპონიმები. მისი აზრით ადრე ქართველები ქრისტიანები არ იყვნენ, აჭარა თურქების იყო და მერე მოხდა მათი გაქართველება. „მე აჭარელი ვარ, ხულოდან, მოგვითხრობს რესპონდენტი. ჩემი წინაპრები ხიხაძირიდან და წაბლანიდან იყვნენ. 1919 წელს მოსულა აქ ჩემი პაპა. მამაჩემი 5 წლის ყოფილა მაშინ. ცოტა სიტყვები ვიცი, ბორჩხაში დავედიოდი და იქ ვისწავლე. მამაჩემის სახელი დურსუნი, პაპის დემურალი, პაპის მამის სახელი ფერათი, ფერათის მამის სახელი სელიმი, სელიმის მამის სახელი კი ემირი იყო. აჭარაში, ბათუმში უამრავი ნათესავი მყავს, მაგალითად მისაილ ბერიძე, მუჰამედ ბერიძე. ჩვენი ძველი გვარი (ჰოჯა) არიფოვლი ბერიძე ყოფილა. ქობულეთში ბიძები (მამის მხრიდან) მყავდა. ჩემი მეუღლე ნახევრად გურჯია. მამამისი ტრაპიზონიდან იყო, დედა კი აჭარელი ყავდა. მეუღლის გვარი აქსუ იყო. როცა ვიქორწინე, 26 წლის ვიყავი. ჩემმა მშობლებმა ორივეს ბეჭედი გაგვიკეთეს. არც გეყავდა ერთმანეთი ნანახი. ხორუმს ვცეკვავდით ქორწილებში. როგორც იყო აჭარაში იგივე იყო ჩვენში“, დაასრულა საუბარი რესპონდენტმა. კოდისწყაროელთა და ჭინჭრობელთა კულტურული მესხიერების საკითხების კვლევისას ჩვენი ყურადღება მიიქცია არტაანის მოსახლეობაში ფართოდაა გავრცელებულმა მეტსახელებმა: **ქორ ისმაილი, დამაჩი, თოხაბერგილი, ობოლი** და ა. შ. ზოგიერთი მეტსახელის ქართული მნიშვნელობა მათთვის უცნობია, თუმცა ადასტურებენ, რომ მეტსახელები „ფოსოვიდანაა წამოღებული“. ჭინჭრობელებს და კოდისწყაროელებს სრულყოფილი წარმოდგენა არ აქვთ თარაქამებზე, რომლებიც არტაანის რამოდენიმე სოფელში ცხოვრობენ. ისინი თვლიან, რომ თარაქამები თურქული მოდგმის ხალხია, ოღონდ „**ცოტა განსხვავებული**“. მთხრობელთა გადმოცემით, აქ ადრე სომხები/ერმენები ცხოვრობდნენ, მაგრამ ვერ ხსნიან მიზეზს, თუ რატომ ჰქვია სოფელს ქართული სახელი. საკუთარ თავს კი მიაკუთვნებენ თურქებს. მთხრობელთა მეორე ნაწილი ადასტურებს ამ სოფლებში ქართველების ცხოვრების ფაქტს. იმასაც აღნიშნავენ, რომ ათათურქის მოსვლამდე გურჯების მიერ აშენებული ეკლესიის ნანგრევებზე ააშენეს დღეს არსებული მეჩეთი. მათი წინაპრები „**ახისკიდან ფოსოვში, ფოსოვიდან კი არტაანში**“ გადასახლებულან. მიზეზად ომებს ასახელებენ. როგორც ცნობილია, რუსეთ-თურქეთის ომებს თან ახლდა მოსახლეობის ადგილმონაცვლეობა. ქრისტიანების დამკვიდრების შიშით 1828-1829 წლების ომის შემდეგ მოსახლეობა როგორც ჩანს ამ რეგიონში გადასახლდა. აღნიშნული მოსაზრება კიდევ უფრო გაამყარა **ზემო ჭინჭრობელ (აღზიფექი) რესპონდენტ აიერსოი ათენისთან** საუბარმა. მისი „წინაპრები საქართველოდან იყვნენ. აქ ყველა საქართველოდანაა

მოსული“. მისი თქმით ერთ „ხოჯას“ ეს აღუწერია. საინტერესოა, რომ წინაპრებს ისინი ქართველებად თვლიან, საკუთარ თავს კი არა. სამეურნეო კულტურის მაღალი დონეც ქართველებთან თანაცხოვრებით უნდა იყოს განპირობებული (თუმცა ბევრი თავადაც ქართველი იყო).

ნიშანდობლივია, რომ არტანში და მასზე დაქვემდებარებულ ფოცხოვის სოფლებში, ფიქსირდება ეთნიკური ტერმინები: „**კავკასიელი თურქი**“, „**ახისკელი თურქი**“. გარკვეული ნაწილი იმ მოსახლეობისა, რომლებიც თავს კავკასიიდან, კერძოდ ახალციხიდან გადასახლებულად მიიჩნევს, თავს **კავკასიელ (ახისკელ) თურქს** უწოდებს. ქვემო ჭინჭრობელი რესპონდენტები ამტკიცებდნენ, რომ აქ ადრე ქართველებს, მოგვიანებით მაღაკნებს („თეთრ რუსებს“) უცხოვრიათ. მაღაკნები 1950-იანი წლებში წავიდნენ, „ქართველები კი არსად არ წასულანო“. კითხვაზე „თუ არსად წასულან, ახლა სად არიან?“ რესპონდენტმა პასუხის გაცემისაგან თავი შეიკავა. როგორც ჩანს, ვერ ბედავენ, ან თავს მიიჩნევენ საქართველოდან გადმოსახლებული თურქული მოდგმის ხალხად. აჭარა მათი წარმოდგენით რუსეთის ნაწილია. იქ მცხოვრებთა ნაწილის კულტურულ მემკვიდრეობაში რუსების შესახებ ხსოვნა უფრო გამოკვეთილია, ვიდრე სხვა ეთნიკური ჯგუფების. მეტყველებაშიც ზოგჯერ რუსულ სიტყვებს ურევნენ.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ეთნიკური ტერმინები: „**ახისკელი თურქი**“, „**კავკასიელი თურქი**“ საერთო ქართული სივრციდან თურქეთში მცხოვრები ეთნიკური ქართველების ჩამოცილებას ემსახურება. აღნიშნული ტენდენციები უკვე დიდი ხანია შეიმჩნევა, რაც ბუნებრივია გავლენას ახდენს თურქეთში მცხოვრებ ქართველთა ცნობიერებაზე. შეიძლება ითქვას, რომ რელიგიური თვალსაზრისით „**გურჯისა**“ და „**ქართველის**“ ერთმანეთისაგან გამიჯვნით ცდილობენ მოახდინონ ეთნიკური გათიშვა. მსგავსი ტენდენცია ძველად ლაზებთან მიმართებაშიც შეიმჩნეოდა. ზ. ჭიჭინაძეს მოჰყავს საინტერესო ცნობა, რომლის მიხედვით ოსმალებმა ლაზები „გადააკეთეს და დაამხეს“ მათში ვინაობის შეგრძნება. შეაძულეს ქართველთა ნათესაობა და ააფარეს არაბული დამწერლობა, მოსპეს მათში ეროვნულობა და ჩაუნერგეს თურქოფილობა. მკვლევარს ბათუმში უნახავს ლაზები, რომლებიც კარგად ფლობდნენ ლაზურ ენას. ზ. ჭიჭინაძეს მიუწოდებია ინფორმაცია რესპონდენტებისათვის მათი ქართული წარმომავლობის შესახებ, ლაზებს კი მოუთხოვიათ: „წიგნები ქართულ ენაზედ რომ დაბეჭდოთ, მის შემდეგ მოახერხეთ და ოსმალურ ენაზედაც დაბეჭდეთ, რომ ჩვენმა ხალხმაც გაიგოს, რომ ჩვენ ქართველ-მეგრელების ნათესავები ვართ და არა თურქებისა და ქურთებისა. ამ საქმეში ფულით ჩვენ დაგეხმარებით, თორემ ოსმალებმა ჩვენ ისე გარდაქმნეს, რომ ჩვენ ჩაგვინერგეს ის ყალბი ცნობები, რომ თქვენ თურქები ხართ, თქვენი ანბანიც არაბულია და არა ქართული“ (ჭიჭინაძე 1927: 6). როგორც ვხედავთ თურქეთში მცხოვრები ეთნიკური ქართველების საერთო ქართული სივრციდან მოწყვეტის მცდელობები საკმაოდ დიდი ხნის წინ დაიწყო და დღესაც აქტიურად გრძელდება. აღსანიშნავია, რომ ინეგოლის ქართული სოფლების ასაკოვან მოსახლეობაში ტერმინების „**გურჯისა**“ და „**ქართველის**“ ადრევა იწვევს საკმაოდ დიდ გაღიზიანებას. „ქართველის“ წოდებაზე მათში უარყოფითი განწყობა შეიმჩნევა. „ქართველები კი არა გურჯები ვართ“. ზოგიერთი კი „ქართველის“ წოდებას შეურაცხყოფის ტოლფასად აღიქვამს.

სპეციფიკური თავისებურებებით გამოირჩევა ფოცხოვი (ფოსოვი), რომელიც მდებარეობს არდაჭანიდან 75 კილომეტრში. ფოცხოვში 2000 მოსახლეა. ჰეავს მერი (ირჩევენ ადგილობრივად) და ქაიმაქამი (ნიშნავს სახელმწიფო, რომელიც უსაფრთხოების საქმეებს განაგებს). ფოცხოვში, როგორც მოსაზღვრე რაიონში გამკაცრებულია უსაფრთხოების ნორმები. აუცილებელია ფოცხოვის ქაიმაქამისგან ნებართვის აღება, რათა კონკრეტულ სოფლებში შესვლისას პრობლემა არ შეიქმნას სოფლის მოსახლეობისა და მუჰთარის (გამგებელი) მხრიდან. სოფლებში შესვლისას თავად მოსახლეობა ინტერესდება უცხო ადამიანების სტუმრობის მიზეზებით.

საინტერესოა, რომ ფოცხოვის სოფლებიდან რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების ომის შემდეგ მუჰაჯირად ბევრი წავიდა ინეგოლის სოფლებში, მათ შორის სოფელ-თუფეჩიქონაქში. მსგავსი ტენდენცია დღესაც შეიმჩნევა. უამრავი ადამიანი ცხოვრობს და საქმიანობს ინეგოლში. ზაფხულობით კი სტუმრობენ პირველსაცხოვრისს. კითხვაზე თუ რატომ აირჩიეს მაინცდამაინცარტაანიდან საკმაოდ მოშორებული ინეგოლი, როცა უამრავი სხვა სამრეწველო ქალაქია თურქეთში - პასუხი არ აქვთ. მხოლოდ იმას აღნიშნავენ, რომ იქ მუშაობა ურჩევნიათ. ფოცხოველები ხუმრობითაც კი აღნიშნავენ, რომ ინეგოლში უფრო მეტი ფოცხოველია, ვიდრე თავად ფოცხოვში. ვფიქრობთ, ეს იმით აიხსნება, რომ მათი წინაპრები თუ ნათესავები ინეგოლის სოფლებში მუჰაჯირობის დროს წავიდნენ და მათთან კონტაქტს დღესდღეობითაც ინარჩუნებენ. შესაბამისად უფრო ადვილია იქ დამკვიდრება, სადაც გზა უკვე გაკეალულია და ახლობლები ცხოვრობენ. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ინეგოლი „პატარა საქართველოდ“ არის მიჩნეული. აქ 18 ეთნიკური ქართული სოფელია, ქალაქის ცენტრში მდებარეობს 1977 წელს აჰმედ-ოზკან მეღაშვილის მიერ დაარსებული „კავკასიური კულტურისა და ფოლკლორის საზოგადოება“. ინეგოლის მერები 1980-იანი წლებიდან მოყოლებული დღემდე წარმოშობით ქართველები არიან. ინეგოლში ქართული მოსახლეობის სიმრავლემ და მუჰაჯირობის პერიოდში ფოცხოვიდან ინეგოლის სოფლებში გადასვლამ, ვფიქრობთ გარკვეული ზეგავლენა მოახდინა თანამედრვე ფოცხოველთა მიგრაციაზე.

ფოცხოვის მოსახლეობა საკმაოდ ფრთხილია, ცდილობს აწონოს ყოველი სიტყვა, ზოგიერთი უარს ამბობს სურათის გადაღებასა და სახელის ანდა გვარის დასახელებაზე. მსგავსი „შიში“ თუ სიფრთხილე იმითაა გამოწვეული, რომ აღნიშნული ტერიტორია საქართველოს საზღვართან 20-25 კილომეტრშია. ამასთან, ეს ტერიტორიული ერთეული ისტორიული საქართველოს განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენდა. მსგავსი სიფრთხილე არ შეიმჩნევა ინეგოლის ქართულ სოფლებში, სადაც მუჰაჯირთა შთამომავლები სახლობენ.

არტაანში შემავალი სხა რაიონებისაგან განსხვავებით, ფოცხოვში შედარებით უფრო კარგადაა შემონახული ქართული ტოპონიმები (ობოლი, წურწყაბი, ხილვანა, მერე, შუარტყალი, ბანარხევი, აგარა, გიორგის უბანი, სათლელი და სხვ.). აქაურები ვიზუალური (ანთროპოლოგიური) თვალსაზრისაც განსხვავდებიან არტაანელებისაგან. ამ ფაქტს თავად ფოცხოველებიც აღნიშნავენ. ფოცხოვის მკვიდრი 86 წლის მოხუცი **მუსტაფა ერდერის** თქმით: „აქაურები განსხვავებულები არიან, ადრე დახმარება რომ გეჭირებოდა არა არდაჭანელებს (რომლებიც ახლოს იყვნენ) არამედ, საქართველოდან აჭარლებს ვეძახ-